

بازار مواد مخدر در ایران نگاهی ویژه به بازار تهران

دکتر فریبرز رئیس دانا^۱

چکیده

این مقاله به بررسی بازار مواد مخدر در ایران می پردازد و بازار مواد مخدر در تهران را از جهت میزان مصرف، نوع مواد مصرفی و قیمت، مورد بررسی قرار داده است.

به منظور بررسی بازار مواد مخدر در ایران، قیمت تریاک در افغانستان و مسیرهایی که این مواد طی می کنند تا وارد ایران شده و پس از ورود بخشی از آن به داخل کشور، بقیه برای صدور به اروپا و امریکا ارسال شوند، مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به اینکه ورود مواد مخدر به ایران از دو استان مرزی خراسان و سیستان و بلوچستان صورت می گیرد و از آنجاکه شرایط این دو منطقه برای قاچاقچیان متفاوت است، لذا قیمت مواد وارداتی و نوع مواد در هر یک از این مناطق تفاوت دارد. در این بررسی تغییرات قیمت مواد مخدر در مبادی ورودی (تحت تاثیر شرایط افغانستان) و همچنین نوسانات قیمت در داخل کشور و عوامل مؤثر در ایجاد این تغییرات، مورد توجه قرار گرفته است.

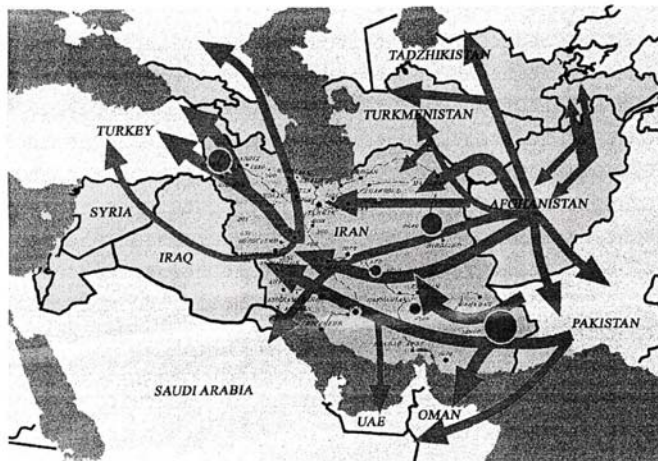
در مطالعه حاضر، عوامل مؤثر بر قیمت و ارزش افزوده نیز مورد بررسی قرار گرفته است؛ بر این مبنا، معادله رگرسیونی ارائه شده است که با تکیه بر آمار دستگیرشدگان، برآوردی از تعداد افراد فعال در عرصه توزیع مواد در سطح کشور ارائه می دهد. همچنین، در این بررسی، عملکرد دستگاه های فعال در امر مبارزه با مواد مخدر نیز مورد بررسی قرار گرفته است و برآوردی از مجموع هزینه هایی که این دستگاه ها در امر مبارزه، درمان و پیشگیری می پردازند، فراهم آمده است. در نتیجه مشخص می شود متوسط هزینه ای که بابت هر کیلو گرم از کشفیات پرداخته شده با متوسط قیمت تریاک (در سال مورد بررسی) یکسان بوده است.

الگوی توزیع مواد مخدر در تهران یکی دیگر از مسائل مورد بررسی است که پس از مقایسه ای تطبیقی در خصوص قیمت مواد مخدر با برخی از کالاهای مصرفی خانوارها برآورد شده است. این برآورد نشان می دهد که در سال مورد بررسی، مقدار مواد مخدر مصرفی توسط هر معنادار معادل چه مقدار مواد غذایی بوده است. در پایان، عملکرد مراکز بازپروری و وضعیت معناداران از حیث جنسیت، تحصیلات، درآمد، اشتغال، سن، وضعیت تاهل و مسکن در سطح کشور و تهران نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

کلید واژگان: بازار مواد مخدر، قیمت مواد مخدر، عملکرد بازپروری، ترانزیت مواد مخدر

۱- اقتصاددان و استاد دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

نقشه شماره ۲: مسیرهای اصلی ترانزیت مواد

Map 2 - Main routes used by traffickers for transit of narcotics (including heroin, opium and hashish) from Afghanistan and through Iran

- ۱- **مسیر مرکزی خراسان** که توسط شماره ۶۶۱ مشخص شده است. این مسیر عمدتاً به نواحی شمالی کشور و تهران ختم می‌شود و از نواحی شمالی کویر عبور می‌کند.
- ۲- **مسیر جنوبی خراسان**، که از نواحی مرکزی کویر عبور می‌کند و به نواحی مرکزی کشور (از جمله شیراز، اصفهان و خوزستان) و سپس به تهران ختم می‌شود. ۸۶۴۰ شماره‌ای است که این مسیر را نشان می‌دهد. شاخه دیگر این مسیر، به سمت خلیج فارس می‌رود (کشفیات سرانه ۲۱۱۰ گرم).
- ۳- **مسیر سیستان و بلوچستان و جنوب خراسان** به نواحی مرکزی ایران ختم می‌شود (کشفیات سرانه ۴۲۵۰ گرم).
- ۴- **مسیر سیستان و بلوچستان - کرمان**، با کشفیات سرانه دوازده کیلو و ۸۰۰ گرم و چهار کیلو و ۵۵۰ گرم مهمترین مسیر ترانزیت است. این مسیر با عبور از پاکستان و مناطق کوهستانی سوزان در نواحی ناامن قبیله‌های بم ختم می‌شود و با کویر در همان جهت مسیرهای ۲ و ۳ مرتبط می‌شود.
- ۵- **مسیر جنوب سیستان و بلوچستان - هرمزگان** که در نواحی جنوبی کشور و سواحل دریای عمان و خلیج فارس تا مرز عراق امتداد می‌یابد. دو یا سه سال است که این مسیر مورد استفاده قرار می‌گیرد.
- ۶- **مسیر افغانستان - ترکمنستان** که دوباره از شمال شرق خراسان در طول مرزهای شمال شرقی وارد خاک ایران می‌شود. این مسیر اخیراً نیز مورد استفاده واقع شده و به عنوان یک مسیر جایگزین تلقی می‌گردد. در واقع، زمانی که دیگر مسیرها ناامن می‌شوند، این مسیر فعال می‌شود.

۷- مسیر افغانستان، پاکستان و دریای عمان. شاخص‌های برجسته‌ای مبنی بر ورود مقادیر عمده مواد مخدر به ایران از طریق این مسیر وجود ندارد. به رغم این موضوع، گزارش‌هایی مبنی بر قاچاق مواد مخدر از این مسیر وجود دارد.

۸- مسیر مرکز ایران - شمال غرب ایران که به جمهوری آذربایجان و شمال اروپا ختم می‌شود. این مسیر از شهر قم و مجاور آن آغاز می‌شود. این مسیر بر روی نقشه با کشفیات سرانه ۴۰۰، ۴۰۰ و ۱۰۲۵ گرم مشخص شده است.

۹- مسیر مرکز ایران به سمت مرز ترکیه که به دو شاخه شمالی و جنوبی تقسیم می‌شود و یکی از مسیرهای عمده خروجی است که از شهر قم آغاز می‌شود. این مسیر با کشفیات سرانه ۴۰۰، ۳۰۰، ۱۲۲۰ و ۸۹۸۰ گرم در روی نقشه مشخص شده است.

۱۰- مسیر مرز ایران - عراق با کشفیات سرانه ۵۹۶ گرم مشخص شده است. همان‌گونه که در نقشه راه‌های کشور مشاهده می‌شود، تقریباً تمامی مسیرهای شرقی به تهران و نواحی مرکزی ایران و مسیرهای مرکزی ایران و تهران به سمت شمال غربی و غرب و نیز مسیرهای ساحلی جنوب می‌توانند به عنوان مسیر ترانزیت برای محموله‌های مواد مخدر استفاده شوند. اما لازم به ذکر است که قاچاقچیان به ندرت از مسیرهایی که وارد ایران می‌شوند بویژه در طول نوار مرزی استفاده می‌کنند. آنها ترجیح می‌دهند که از مناطق کوهستانی گرم و خشک یا برفی و سرد خراسان و یا کویر نمک یا کویر لوت که دارای روزهای تابستانی سوزان و شب‌های زمستانی خشک و سرد هستند، عبور کنند. اما جاده‌های واقع در مناطق مرکزی شمال غرب کشور بویژه جاده‌هایی که به سمت ترکیه می‌روند، بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرند.

بهره‌گیری از خدمات پستی، فرودگاه‌ها و خطوط آهن نیز برای قاچاق هروئین از تهران شایع است. اطلاعات زیادی درباره چگونگی توزیع مواد مخدر خارج شده از ایران وجود ندارد؛ اما، براساس یک گزارش رسمی تحلیلی که توسط اداره برنامه ریزی ستاد مبارزه با مواد مخدر تنظیم شده در ۴ ماهه اول سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹ (۲۱ مارس - ۲۱ ژوئیه ۲۰۰۰ - ۱۹۹۹) ۳۷/۹۹۷ و ۳ کیلو و ۸۲۱ گرم مواد مخدر در فرودگاه مهرآباد تهران کشف شد.

۲-۱) حمل تریاک به نقاطی از ایران و توزیع محلی آن (بویژه در تهران)

با توجه به اطلاعات مربوط به کشفیات و دستگیری‌ها در مقایسه با آمار جمعیتی سعی شده تا مقاصد حمل و کشف مواد مخدر مشخص شود. مطالب زیر یافته‌های حاصل از این تلاش آمده است؛

۱- نسبت کشفیات در خراسان، کرمان و سیستان و بلوچستان به جمعیت این استان‌ها بسیار بالاتر است. چرا که ۶۰ درصد کشفیات در این سه استان صورت می‌گیرد. این واقعیت نشان دهنده این موضوع است که استان‌های مرزی، اولین مقصد برای انتقال مواد مخدر هستند. زیرا قاچاق از طریق عملیات‌های سازماندهی شده پنهانی از نواحی مرزی پاکستان و افغانستان و به سمت مناطق امن در این سه استان برای ورود به شبکه داخلی توزیع صورت می‌گیرد.

- ۲- استان‌هایی که فاصله زیادی از مرزهای شرقی دارند بویژه - استان‌های نزدیک به جنوب غربی ایران - دارای کشفیاتی بسیار پائین‌تر در مقایسه با جمعیت خود هستند.
- ۳- کشفیات در استان آذربایجان غربی نیز نسبت به جمعیت آن از رقم بالایی برخوردار است. این استان مسیر اصلی ترانزیت به ترکیه است.
- ۴- درباره تهران یک نتیجه‌گیری متناقض وجود دارد. از یک سو، کشفیات در مقایسه با جمعیت از رقم پائین‌تری برخوردار است. از سوی دیگر نسبت قاچاقچیان دستگیر شده به جمعیت از رقم بالاتری برخوردار است. این واقعیت نشان می‌دهد که تهران عمده‌تأ مقصدی برای مصرف است و نه توزیع مجدد. این موضوع در مورد استان قم نیز صادق است؛ به رغم این مسأله، جنوب قم (که حدود ۱۴۰ کیلومتر از جنوب تهران فاصله دارد) و شهر شهریار (جنوب غربی استان تهران) مراکز عمده انباشت، توزیع مجدد محلی و صدور مواد به خارج از کشور هستند، این مکان‌ها به دلیل شبکه سازمان یافته و منابع منسجم مالی از درصد بالایی مصونیت برخوردارند.

۳-۱) خلوص مواد مخدر

مطالعاتی درباره میزان خلوص هروئین در ایران صورت گرفته است. در این بررسی‌ها، هروئین یا مرفین دی استیل از مشتقات مرفین است. طی فرایند تبدیل مرفین به هروئین، مرفین مونو استیل^۱ نیز مشتق می‌شود و در خالص‌ترین نمونه‌ها مقداری مونو استیل وجود دارد. در چهار شهر تبریز، بندرعباس، تهران، مشهد و مناطق اطراف آنها مقداری از نمونه‌های بیابانی که در مسیرهای انتقال کشف شده‌اند و نیز نمونه‌های خیابانی که در زمان خرید و فروش به دست آمده‌اند، مورد آزمایش قرار گرفتند. در تمامی این نمونه‌ها، کافئین، مرفین، مرفین مونو استیل و دی استیل یافت شد. در نمونه‌های تهران، هروئین با کافئین مخلوط شده بود تا حجم آن افزایش یابد. همچنین، در بیشتر نمونه‌های تهران مواد غیرقانونی با هروئین مخلوط شده بود. در برخی دیگر نیز، میزان کافئین بیش از مرفین مونو استیل و مرفین دی استیل بود. در نمونه‌های بندرعباس ناخالصی فراوان یافت شد و میزان مرفین آنها بالا بود. در این نمونه علاوه بر کافئین، از کدئین نیز برای رقیق سازی استفاده شده بود، مقادیر زیادی رشته‌های گیاهی نامحلول در این نمونه‌ها یافت شد. میزان ناخالصی نمونه تبریز از سطح پایینی برخوردار بود و کافئین در آن مشاهده نگردید. اما این احتمال نیز وجود دارد که نمونه‌ها قبل از آمیخته شدن با کافئین کشف شده باشند. در نمونه‌های مشهد نیز از کافئین برای رقیق سازی استفاده شده است، اما مقدار آن

از مرفین دی استیل یا مونو استیل کمتر بود. در بیشتر نمونه‌ها غلظت هروئین ۲۰-۲۲ درصد بود. به طور کلی، نمونه‌های خیابانی دارای هروئین کمتر و ناخالصی بیشتر در مقایسه با نمونه‌های بیابانی بودند. بنابراین تا رسیدن این مواد به دست مصرف کننده نهایی مواد مختلفی (بویژه کافئین و رشته‌های گیاهی) برای رقیق سازی به آنها افزوده می‌شود. با افزایش تعداد دلالان، میزان ناخالصی نیز افزایش

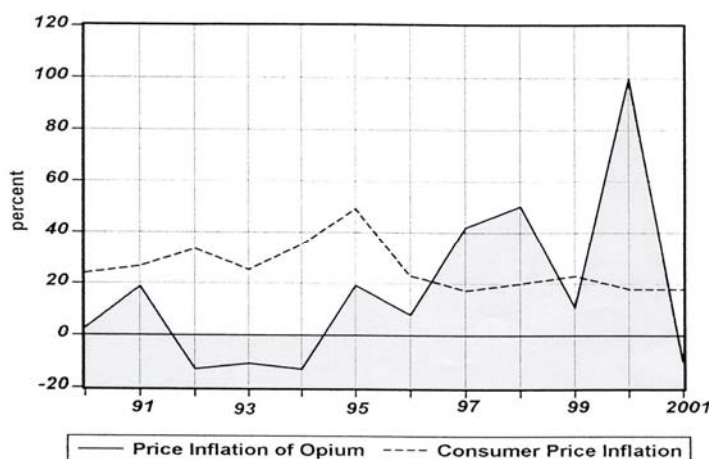
۱- مرفین دی استیل نام شیمیایی هروئین است و مرفین مونو استیل یک نوع ناخالصی است که در فرایند تولید هروئین ایجاد می‌شود. (ویراستار)

می‌یابد، بررسی نمونه های تریاک مصرفی در تهران نیز نشان می‌دهد که به طور متوسط خلوص آن بین ۶۰-۷۰ درصد باتوجه به زمان و مکان است.

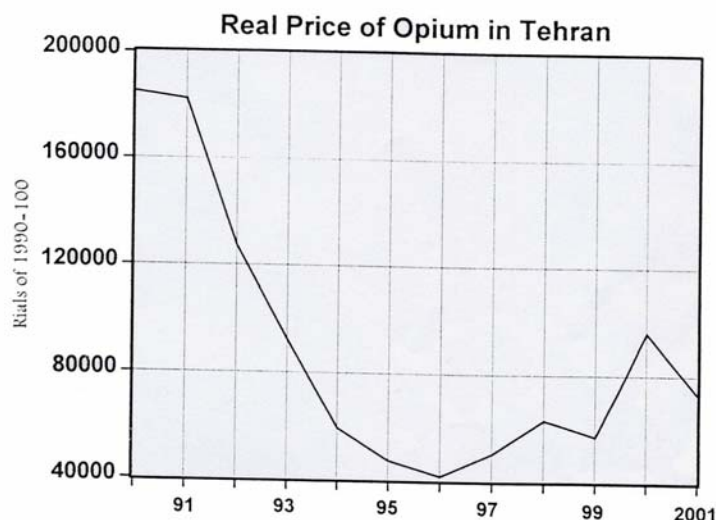
(۲) روند قیمت و دلایل نوسان قیمت

قیمت مواد مخدر با توجه به روند عمومی تورم در ایران افزایش یافته است. در طول ۲۰ سال گذشته کاهش قابل ملاحظه ای به لحاظ قیمت‌های رسمی مواد مخدر مشاهده نشده است. بازنگری تورم مواد مخدر در ایران (بویره در تهران) نشان می‌دهد که افزایش قیمت مواد مخدر همیشه کمتر از نرخ تورم برای کالاهای مصرفی بوده است. این موضوع به خوبی در نمودار شماره ۱ مشاهده می‌شود. این نمودار نشان می‌دهد که در خلال سالهای ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۶ نرخ رشد قیمت برای کالاهای مصرفی در مقایسه با افزایش نرخ تریاک بسیار بیشتر بوده است. فقط در خلال سالهای ۱۹۹۷ و ۱۹۹۸ قیمت تریاک در تهران شدیداً افزایش یافت، ولی در سال ۱۹۹۹ دوباره سیر نزولی پیدا کرد. لازم به ذکر است که در خلال سال‌های ۱۹۹۲-۱۹۹۴ قیمت‌های جاری تریاک کاهش یافت. اگر تأثیر تورم را بر قیمت تریاک در تهران نادیده بگیریم، به قیمت واقعی تریاک می‌رسیم. قیمت واقعی تریاک در سال ۱۹۹۰ در نمودار شماره ۲ نشان داده شده است.

نمودار شماره ۱: مقایسه نرخ تورم کالاهای مصرفی با تریاک (۱۹۹۰-۲۰۰۰)

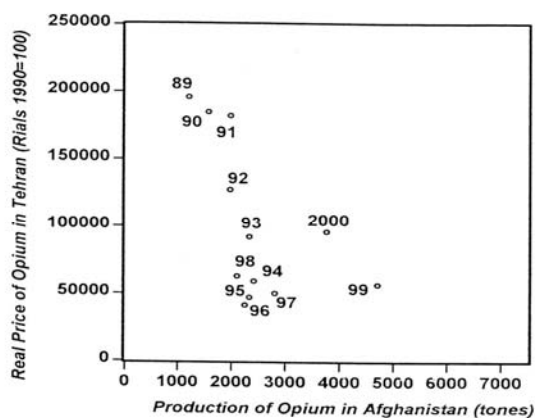
نمودار شماره ۲: قیمت واقعی تریاک در تهران

همان‌طور که در نمودار بالا مشخص شده قیمت واقعی تریاک در تهران در خلال سال‌های ۱۹۹۰-۱۹۹۹ به شدت کاهش یافته است. این کاهش در حدی بود که قیمت واقعی تریاک در سال ۱۹۹۹ کمتر از یک سوم قیمت واقعی تریاک نسبت به سال ۱۹۹۰ بود. بنابراین، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که قیمت تریاک و دیگر مواد افیونی در ایران ارزان‌تر شده است و مصرف‌کنندگان راحت‌تر می‌توانند این مواد را فراهم کنند. البته این موضوع درباره افرادی که شدیداً به هروئین اعتیاد دارند و یا افراد بیکار که با سقوط درآمد روبه‌رو هستند و برای فراهم کردن موادمخدر مورد نیاز خود به سرقت و دیگر جرائم رو می‌آورند، صدق نمی‌کند. عواملی از جمله تولید در افغانستان، بازداشت قاچاقچیان و کشفیات محموله‌های قاچاق در روند نوسان قیمت مواد مخدر در تهران تأثیر دارند. به همین منظور در این گزارش از معادلات رگرسیون متعددی استفاده کرده‌ایم.

نتیجه‌گیری نهایی تحلیل‌ها به این واقعیت اشاره داشت که بخش عمده نوسان قیمت به دلیل تولید سال گذشته افغانستان بود. نتایج محاسبات معادلات رگرسیون نیز نشان می‌دهد که بیش از ۷۵ درصد نوسان قیمت تریاک در تهران را می‌توان با تغییرات در برداشت خشخاش و تولید تریاک سال قبل در افغانستان توجیه کرد. این موضوع در نمودار شماره ۳ نشان داده شده است. این جدول رابطه معناداری را میان کاهش قیمت واقعی تریاک در تهران با کمیت تولید سال گذشته نشان می‌دهد. البته هرچند که وجود چنین رابطه‌ای را نمی‌توان ادله قاطعی برای این موضوع دانست، اما با توجه به شاخص‌های موجود می‌توان نتیجه گرفت که کاهش قیمت واقعی تریاک با افزایش تولید و رواج قاچاق رابطه علی دارد. جالب‌تر این که براساس برخی مطالعات و محاسبات آماری به نظر می‌رسد که اقدامات مبارزه‌ای علیه تجارت غیرقانونی موادمخدر نقش عمده‌ای را برای تغییر قیمت‌های واقعی تریاک و مشتقات آن ایفا کرده است.

نمودار شماره ۳: مقایسه تولید تریاک در افغانستان با قیمت آن در تهران

۳) قیمت و ارزش افزوده مواد مخدر در مراحل مختلف توزیع در ایران و تهران
 قیمت‌های مواد مخدر در نقاط مختلف کشور متفاوت است. قیمت‌ها با افزایش فاصله از مرزهای شرقی کشور افزایش می‌یابد. این مسأله در جدول شماره ۱ مشخص شده است. بدیهی است با افزایش قیمت مواد مخدر، ارزش افزوده‌ای نیز در نتیجه تغییر محموله‌ها ایجاد خواهد شد. در این قسمت، به عواملی که بر قیمت مواد مخدر در مناطق مختلف کشور تأثیر می‌گذارند و نیز ارزش افزوده حاصل از نقل و انتقال و توزیع را مورد بررسی قرار می‌دهد، اشاره می‌شود.

جدول شماره ۱: مقایسه قیمت تریاک در نواحی مختلف کشور در سال ۱۹۹۸ به فاصله شهرها تا زاهدان

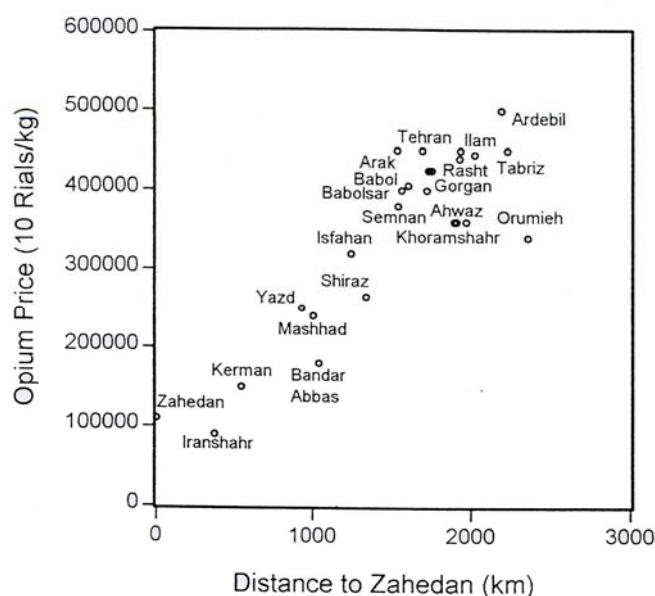
شهر	متوسط قیمت هر کیلو تریاک (به ریال)	فاصله از زاهدان (به کیلومتر)
زاهدان	۱,۰۰۰,۰۰۰	۰
مشهد	۲,۴۰۰,۰۰۰	۱۰۰
کرمان	۱,۵۰۰,۰۰۰	۵۴۱
بندرعباس	۱,۸۰۰,۰۰۰	۱۰۳۹
یزد	۲,۵۰۰,۰۰۰	۹۲۸
شیراز	۲,۶۵۰,۰۰۰	۱۳۳۸
اصفهان	۳,۲۰۰,۰۰۰	۱۲۴۴
سمنان	۳,۸۰۰,۰۰۰	۱۵۴۱
همدان	۴,۰۰۰,۰۰۰	۱۷۲۳
گرگان	۴,۰۰۰,۰۰۰	۱۵۶۳
کرمانشاه	۳,۶۰۰,۰۰۰	۱۹۰۹
سنندج	۳,۶۰۰,۰۰۰	۱۸۱۶
ساری	۴,۵۰۰,۰۰۰	۱۶۹۴
زنجان	۴,۵۰۰,۰۰۰	۱۹۳۵
ارومیه	۳,۴۰۰,۰۰۰	۲۳۵۶
رشت	۴,۴۰۰,۰۰۰	۱۹۲۸
خرمشهر	۳,۶۰۰,۰۰۰	۱۹۷۱
تهران	۴,۰۶۰,۰۰۰	۱۶۰۵
تبریز	۴,۵۰۰,۰۰۰	۲۳۲۸
بایلسر	۴,۲۵۰,۰۰۰	۱۷۵۳

۱۷۳۳	۴,۲۵۰,۰۰۰	بابل
۲۰۲۴	۴,۴۵۰,۰۰۰	ایلام
۱۹۰۶	۳,۶۰۰,۰۰۰	اهواز
۲۱۹۳	۵,۰۰۰,۰۰۰	اردبیل
۱۵۲۵	۴,۵۰۰,۰۰۰	اراک
—————	۳,۵۶۶,۴۰۰	متوسط

منبع: ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۷۹

برای بررسی تفاوت قیمت مواد مخدر در سطح استانی و مناطق مختلف کشور، نمونه جامع اطلاعات در سال ۱۹۹۸ مورد استفاده قرار می‌گیرد و در نهایت با بررسی قیمت‌ها در ۲۶ منطقه و استان در سال ۱۹۹۸ این نتیجه‌گیری به عمل آمد که دلیل عمده تفاوت قیمت‌ها در مناطق مختلف کشور مربوط به فاصله است. در این بازنگری، شهر زاهدان به عنوان نزدیکترین شهر به مرز شرقی جهت بازنگری قیمت‌های مواد مخدر انتخاب شد. اساس ارزیابی، تعیین فاصله شهرها تا مرز افغانستان است. براساس این فرض نمودار شماره ۴ پراکنش قیمت و فاصله را نشان می‌دهد. نمودار شماره ۴ نشان می‌دهد که تقریباً در تمامی مناطق کشور رابطه نزدیکی میان قیمت مواد مخدر و فاصله تا مرز وجود دارد. این رابطه نشان می‌دهد که افزایش فاصله و خطر دستگیری عوامل اصلی دخیل در قیمت مواد مخدر هستند. با توجه به اینکه تمامی مواد مخدر از استان سیستان و بلوچستان وارد نمی‌شوند، مناطق مختلف براساس این فرضیه که مواد مخدر احتمالاً از سیستان و بلوچستان یا خراسان وارد شده‌اند، طبقه‌بندی می‌شوند. با بهره‌گیری از یک متغیر تصنعی که ارقام صفر و یک را انتخاب کرده‌است معادله I با استفاده از روش OLS تخمین زده می‌شود.

نمودار شماره ۴: نمودار پراکنش تأثیر فاصله شهرها از مرز بر قیمت مواد مخدر

متغیر تصنعی i) $646.96 * (i \text{ فاصله}) + 1460.2 * (i \text{ فاصله}) + 77253 = OP(Price)_i$

$$t = (2/70) (7/55) (2/68)$$

$$D-W = 2/28 \quad R\text{-Squared} = 0/82 \quad F = 51/68$$

در این معادله $OP(Price)_i$ قیمت هر کیلوگرم تریاک در هر منطقه به ریال است و فاصله هر منطقه تا زاهدان به کیلومتر در نظر گرفته شده است. در ضمن یک متغیر تصنعی نیز وجود دارد و شماره یک برای مناطقی که مواد مخدر آنها از خراسان وارد می‌شود در نظر گرفته شده و رقم صفر برای مناطقی است که مواد مخدر آنها از سیستان و بلوچستان وارد می‌شود. F و T نشان می‌دهند که ضرایب حاصله از معادله فوق دارای میزان بالای اطمینان هستند. این ضرایب محاسبه شده همچنین نشان می‌دهند که ۸۲ درصد قیمت تریاک در مناطق مختلف کشور به وسیله فاصله آنها تا مرز و با توجه به مسیر ورودی توجیه می‌گردد. D و W همچنین نشان می‌دهد که عوامل اختلال به لحاظ موقعیت جغرافیایی مستقل می‌باشند. به عبارت دیگر، رویدادهایی که در یک منطقه رخ می‌دهند مناطق دیگر را تحت تأثیر قرار نمی‌دهند. متغیر تصنعی محاسبه شده نشان می‌دهد که قیمت متوسط تریاک برای مواد مخدر ورودی به کشور از خراسان حدود ۷۷۰/۰۰۰ ریال بالاتر از مواد ورودی از سیستان و بلوچستان می‌باشد. (به محاسبه ارزش افزوده در نمودار شماره ۵ توجه کنید).

نمودار شماره ۵ :

ارزش افزوده مصرف مواد مخدر در ایران (۱۹۹۹) = ۵۳۳۲ میلیارد ریال
۶۳۵ میلیون دلار (بر اساس دلار ۸۴۰۰ ریالی) ۱۵۲۳ میلیون دلار (بر اساس دلار ۳۵۰۰ ریالی)

ارزش افزوده مواد مخدر عبوری از ایران (۱۹۹۹) = ۴۳۰۸ میلیارد ریال
۵۱۳ میلیون دلار (بر اساس دلار ۸۴۰۰ ریالی) ۱۲۳۱ میلیون دلار (بر اساس دلار ۳۵۰۰ ریالی)

کل ارزش افزوده مصرف مواد مخدر و مواد عبوری از ایران (۱۹۹۹) = ۹۶۴۰ میلیارد ریال
۱۱۴۸ میلیون دلار (بر اساس دلار ۸۴۰۰ ریالی) ۲۷۵۴ میلیون دلار (بر اساس دلار ۳۵۰۰ ریالی)
۲۷ درصد کل ارزش افزوده نفت = ۱۳ درصد کل ارزش افزوده بخش صنعت
ارزش افزوده کل قاچاق مواد مخدر = ۱۵/۵۷ میلیارد دلار مصرف کل مواد مخدر در ایران (۱۹۹۹)
تریاک = ۸۱۲ تن (با درجه خلوص ۶۵ درصد) = ۵۲۸ تن تریاک خالص
هروئین = ۲۹/۲ تن
هروئین (معادل تریاک) = ۲۹۲ تن
هروئین (معادل تریاک، با خلوص ۲۰ درصد) = ۵۸/۴ تن

۴) توزیع کنندگان مواد مخدر

مطالعات و ارزیابی‌ها نشان می‌دهد که تجارت غیر قانونی مواد مخدر بسیار رواج دارد. کشفیات مواد مخدر بین سال‌های ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۸ به دو برابر شد؛ در حالی که تعداد افراد دستگیر شده به اتهام قاچاق مواد مخدر ۵ برابر افزایش یافت. بر طبق یافته‌های محققان، افزایش کشفیات به طور عمده به دلیل افزایش تولید تریاک در افغانستان بود و نه به خاطر تغییرات در بازدهی یا روش توقیف و دستگیری. به عبارت دیگر، هر چند که ترانزیت مواد مخدر افزایش یافته است، اما کشفیات سرانه مربوط به هر قاچاقچی افت قابل ملاحظه‌ای را نشان می‌دهد. کشفیات سرانه مربوط به هر قاچاقچی از ۵/۵ کیلوگرم در سال ۱۹۹۲ به کمتر از ۲ کیلوگرم در سال ۱۹۹۸ کاهش یافت. از سوی دیگر، نسبت قاچاقچیان دستگیر شده به کل جمعیت زندان به طور چشمگیری افزایش یافت و از ۲۶ درصد در سال ۱۹۹۲ به ۴۲ درصد در سال ۱۹۹۸ رسید.

یافته‌های فوق نشان می‌دهند که احتمالاً تعداد افرادی که در توزیع مواد مخدر دست دارند به طور چشمگیری افزایش یافته است و احتمالاً دلیل عمده برای این پدیده، افزایش ترانزیت مواد مخدر، سطح بالاتر مصرف داخلی، بحران اقتصادی و بیکاری در طول سال‌های ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۸ می‌باشد.

۱-۴) عملکرد ارگان‌های مبارزه با مواد مخدر و سازمان‌های بازپروری

عملکرد ارگان‌های مبارزه با مواد مخدر نیز به لحاظ کمیت کشفیات و دستگیری قاچاقچیان در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته است. مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهند که علت اصلی افزایش کشفیات تولید بیشتر تریاک در افغانستان است. همانگونه که مشاهده می‌شود، یک ارتباط خطی جالب بین کشفیات در ایران و تولید تریاک در افغانستان وجود دارد. مطالعات اقتصاد سنجی نشان می‌دهند که ضریب همبستگی میان این دو نزدیک به ۸۵ درصد است. بنابراین، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که دلیل عمده نوسان در کمیت کشفیات به دلیل بازدهی و عملکرد ارگان‌های مبارزه با مواد مخدر نیست، بلکه به تغییر سطح تولید و ترانزیت مواد از طریق ایران مربوط است.

هیچ‌گونه ارتباط معناداری میان هزینه‌های ایجاد شده یا تعداد تلفات در سال‌های مختلف با کشفیات مواد مخدر یافت نشد. با بررسی هزینه مبارزه با مواد مخدر می‌توانیم به تجزیه و تحلیل هزینه - فایده دست یابیم. هزینه‌های مستقیم ارگان‌های دولتی در جدول شماره ۲ نشان داده شده است. همان‌طور که این جدول نشان می‌دهد در سال ۱۹۹۸، بیش از ۶۰۰ میلیارد ریال فقط برای مبارزه فیزیکی با مواد مخدر و ۳۸۵ میلیارد ریال برای زندان و درمان و ۱۱۵ میلیارد ریال برای پیشگیری از قاچاق و مصرف مواد مخدر صرف شده است.

در ضمن در سال ۱۹۹۸ نیز نزدیک به ۱۸۶ تن مواد مخدر کشف شد و هزینه کشفیات بازای هر کیلو مواد مخدر به طور متوسط سه میلیون و ۲۵۶ هزار ریال است. شایان ذکر است که این رقم با قیمت متوسط تریاک در ایران کمی تفاوت دارد.

جدول شماره ۲: هزینه‌های مستقیم پرداختی بابت مواد مخدر

مقدار (دلار=۳۵۰۰ریال)	مقدار(ریال)	توضیحات
۱۷۳,۰۶۷,۹۶۷	۶۰۵,۷۳۷,۸۸۴,۹۹۵	هزینه ناشی از مبارزه فیزیکی با قاچاق و اعتیاد شامل: - ساخت برج دیده بانی، پاسگاه، سیم خاردار، حفر کانال جاده‌های مرزی، استقرار نیروهای مسلح - حقوق و دستمزد، چیره، پوشاک، محل استقرار و غیره - استهلاك، از دست دادن خودرو، ادوات نظامی، هلی کوپتر و تسهیلات ارتباطی - انجام پرداخت‌هایی به خانواده‌های شهدا (۱۲۰ شهید در سال ۱۹۹۸)، شامل هزینه‌های درمانی ۵۰۰ نیروی معلول و مقرر ماهانه به ۳۰۰۰ خانواده شهید
۳۴,۷۴۲,۶۸۹ ۶۵,۴۵۷,۷۸۳ ۶۱,۵۲۴,۶۳۵ ۱۱,۳۴۲,۸۵۶	۱۲۱,۵۹۹,۴۱۵,۹۹۵ ۲۲۹,۱۰۲,۲۴۴,۰۰۰ ۲۱۵,۲۳۶,۲۲۵,۰۰۰ ۳۹,۷۰۰,۰۰۰,۰۰۰	هزینه‌های درمانی، بازپروری و نگهداری معتادان ۱۸۰۰۰ مورد بازپروری. ۳۰,۰۰۰ مورد سرپایی، هزینه دستگیری ۲۰۰,۰۰۰ نفر، هزینه‌های دادگاه (۲۵۰,۰۰۰ مورد) هزینه بازداشت ۱۰۰,۰۰۰ زندانی مواد مخدر
۳۲,۹۰۵,۵۸۵	۱۱۵,۱۷۰,۵۰۰,۰۰۰	هزینه‌های پیشگیری مربوط به قاچاقچیان، سوء مصرف مواد (تبلیغات فرهنگی آموزشی)، برنامه‌های تلویزیونی، وزارت آموزش و پرورش
۳۳۴,۶۹۳,۸۱۷	۱,۱۳۶,۴۲۸,۳۵۹,۹۹۵	کل هزینه‌های مستقیم

منبع: ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۷۹

قسمت‌های دیگر این گزارش به جزئیات مربوط به مراکز بازپروری می‌پردازد. در این قسمت اشاره مختصری به بازدهی این مراکز می‌شود. جدول شماره ۳ تعداد موارد رجوع به مراکز بازپروری را براساس تعداد مراجعه در سال‌های ۱۹۹۸ و ۱۹۹۹ نشان می‌دهد.

این جدول نشان می‌دهد که فقط ۳۳ درصد افراد مراجعه کننده به مراکز بازپروری در سال ۱۹۹۹ اولین بار به این مراکز مراجعه کرده و ۶۷ درصد دارای سابقه بوده‌اند. در حالی که ۶۷ درصد افرادی که برای دومین بار مراجعه داشته‌اند، الزاماً تمام کسانی را که درمان آنها ناموفق بوده است، در بر نمی‌گیرد. این آمارها همچنین نشان می‌دهد که با افزایش موارد مراجعه، نرخ رشد سالانه آن نیز افزایش می‌یابد.

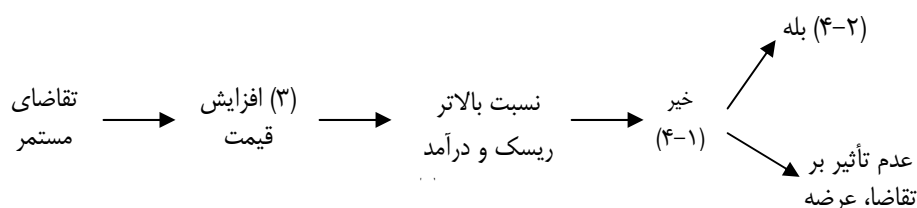
جدول شماره ۳: تعداد موارد رجوع به مراکز بازپروری بر اساس دفعات مراجعه

مراجعه سال	هیچ بار	یک بار	دو بار	سه بار	بیش از ۳ بار	جمع
۱۹۹۸	۱۰۹۵۹	۹۲۵۳	۵۱۶۱	۲۸۴۸	۲۴۶۲	۳۰۶۸۳
۱۹۹۹	۱۲۲۱۵	۱۰۵۶۶	۶۱۷۱	۳۷۷۰	۳۸۳۸	۳۴۵۶۰
نرخ رشد	۱۱٪	۱۴٪	۲۰٪	۳۲٪	۵۶٪	۱۹٪

منبع: ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۸۰

۴-۲) الگوی نهایی توزیع مواد در تهران

این الگو را می‌توان در قالب یک نمودار دایره‌ای بسته و تسلسلی ارائه نمود.

نمودار فوق نشان می‌دهد که با افزایش موارد دستگیری، بازار موادمخدر با تهدیدهایی روبه‌رو می‌شود و محموله‌های جدیدی وارد بازار نمی‌شوند و در انبارهای پنهانی باقی می‌مانند. این موضوع می‌تواند منجر به افزایش قیمت مواد شود؛ چرا که تقاضای مداوم در بازار وجود ندارد. معمولاً تهدیدها فقط تقاضا را کاهش نمی‌دهند. به هر حال اگر نسبت درآمد به هزینه ریسک بالا رود که معمول است، در دوره زمانی بعدی، عرضه با توجه به تولید فراوان در افغانستان افزایش می‌یابد.

به همین شکل، سیاست افزایش قیمت تریاک و هروئین تا زمانی که تقاضا وجود دارد و تولید در افغانستان ادامه می‌یابد و بیکاری و فقر نیروی انسانی فراوانی را برای عرضه‌کنندگان فراهم می‌کند، به تنهایی نمی‌تواند بر کنترل بازار غیر قانونی مواد مخدر تهران تأثیر داشته باشد.

۵) مصرف مواد مخدر

در قسمت‌های بعدی این مقاله به، میزان مصرف، پراکندگی جغرافیایی، قیمت مصرف‌کننده، سهم مواد مخدر در بودجه خانواده و تمایل جامعه به مصرف مواد مخدر و اعتیاد نیز پرداخته می‌شود، قبل از آن لازم است مروری بر مفاهیم زیر داشته باشیم:

۱- ۵) سهم و حجم مصرف مواد مخدر

براساس مطالعات انجام شده توسط ستاد مبارزه با مواد مخدر و دیگر سازمان‌های ذی‌ربط و همچنین اجماع عمومی کارشناسان، تعداد معتادان سخت ۱/۲۰۰/۰۰۰ نفر است و ۸۰۰/۰۰۰ نفر دیگر مصرف‌کننده تفنی محاسبه شده است. ارزیابی‌های انجام شده توسط محققان این پژوهش که براساس نتایج نمونه برداری و بازنگری موارد مراجعه به مراکز بازپروری صورت گرفته نشان می‌دهد که تعداد معتادان در ایران به ارقام اشاره شده نزدیک است. ارقام اغراق‌آمیز درباره تعداد معتادان که به وسیله منابع غیر رسمی بیان می‌شود، دارای پایه و اساس علمی نیست. و با میزان تولید در افغانستان تطابق ندارند. برای روشن‌شدن این موضوع در ابتدا باید کمیت مصرف روزانه را برای هریک از مشتقات تریاک تعریف کنیم:

معتاد سخت

تریاک - مصرف روزانه، خوردن یا کشیدن تا ۲۰ گرم

شیره - مصرف روزانه، خوردن یا کشیدن تا ۱۰ گرم

هروئین یا مرفین - مصرف روزانه، استنشاق دود یا تزریق تا ۳ گرم

مصرف کنندگان تفنی

تریاک و شیره - مصرف بیش از ۲ بار در هفته و کمتر از یک بار در ماه

هروئین - بیش از دو بار در هفته و کمتر از دو بار در ماه

مصرف اتفاقی

این نوع مصرف معمولاً در پارتی‌ها یا دور هم جمع شدن‌های دوستانه اتفاق می‌افتد. آمار استفاده شده در این بررسی بر اساس مطالعات و تخمین‌ها صورت گرفته است. تعداد تخمینی معتادان بر اساس نوع مواد مخدر و میزان مصرف در جدول شماره ۴ ذکر شده است.

جدول شماره ۴: تعداد معتادان بر حسب نوع مواد مصرفی (برای سالهای ۹۹-۱۹۹۷)

نوع ماده مخدر / استفاده کننده	تریاک	شیره	هروئین و مرفین
متوسط مصرف روزانه معتاد سخت	۸۰۰,۰۰۰ (روزانه ۲,۵ گرم)	۱۰۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۶۵ گرم)	۲۵۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۳ گرم)
متوسط مصرف روزانه تفننی	۶۰۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۳۵ گرم)	۵۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۱ گرم)	۱۰۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۰۵ گرم)
متوسط مصرف روزانه اتفاقی	۱۰۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۱۵ گرم)	۳۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۰۵ گرم)	۱۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۰۱ گرم)
جمع (متوسط روزانه)	۱,۵۰۰,۰۰۰ (روزانه ۱,۵ گرم)	۱۷۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۴۲ گرم)	۳۶۰,۰۰۰ (روزانه ۰,۲۲ گرم)

بر اساس ارقام موجود در جدول بالا، مقدار مصرف سالانه در ایران برای انواع مختلف مواد مخدر مشتق شده از تریاک به شرح زیر است:

$$\text{تن } ۸۱۵ = \{ (۱۰۰,۰۰۰ \times ۰/۱۵) + (۶۰۰,۰۰۰ \times ۰/۳۵) + (۲۵۰,۰۰۰ \times ۰/۲۵) \} : \text{تریاک}$$

$$\text{مصرف تریاک خالص با خلوص } ۶۵ \text{ درصد: تن } ۵۲۸ = ۸۱۵ \times ۰/۶۵$$

شیره تریاک: با توجه به اینکه این ماده از شیره باقیمانده پس از کشیدن تریاک ایجاد می‌گردد نیاز به محاسبات مجزا برای تخمین کل داده تریاک نیست. با وجود این، ضریب افزایش برای شیره معادل تریاک، ۵ است. به عنوان مثال، ۲۶ تن مصرف سالانه شیره برای ۱۳۰ تن تریاک است.

$$\text{تن } ۲۹۲ = \{ (۱۰,۰۰۰ \times ۰/۰۱) + (۱۰۰,۰۰۰ \times ۰/۰۵) + (۲۵۰,۰۰۰ \times ۰/۰۳) \} : \text{هروئین و مرفین}$$

تریاک معادل هروئین و مرفین خالص با خلوص ۲۰ درصد به شرح زیر است: تن $۵۸/۴ = ۲۹۲ \times ۰/۲۰$ تخمین کمیت مصرف هروئین و مرفین در سال ۱۹۹۹ در ایران معادل $۵۸۶/۴$ تن تریاک بود. جدول شماره ۵، کمیت تولید تریاک در آسیای جنوب غربی و پراکندگی آن را در سال ۱۹۹۹ نشان می‌دهد. جدول بیانگر تولید تریاک به میزان ۴۵۷۴ تن در افغانستان و پاکستان و مصرف ۱۴۸۱ تن تریاک معادل $۱۷/۴$ درصد تریاک و ۱۵ درصد مصرف هروئین در ایران، پاکستان و افغانستان است. با کسر کردن کمیت کشفیات، صادرات خالص منطقه ۱۷۴۸ تن (شامل صادرات واقعی و کمیت انبار شده برای صدور) تخمین زده می‌شود. مواد مخدر انبار شده برای مصرف داخلی، دارای عمر مفید کمتر از ۱ سال است، بنابراین در محاسبات منظور نمی‌شود.

جدول شماره ۵: روش توزیع تریاک تولید شده در آسیای جنوب غربی-تخمین‌های سال ۱۹۹۹

ردیف	توضیحات	درصد	مقدار تن متریک
۱	تولید تریاک در افغانستان و پاکستان ^۱	۱۰۰	۴۵۷۴
۲	مصرف داخلی در ایران		۵۲۸ ^۲
۳	مصرف داخلی در پاکستان و افغانستان ^۳	۱۷/۴	۲۷۰ (تخمین)
۴	مصرف داخلی در ایران (معادل تریاک)		۵۸ ^۴
۵	مصرف داخلی هروئین در پاکستان و افغانستان (معادل تریاک)	۱۵	۶۲۵
۶	مصرف کلی در منطقه	۳۲/۴	۱۴۸۱
۷	مازاد در منطقه $(۷) - (۶) = (۱)$	۶۷/۶	۳۰۹۳
۸	کشفیات در ایران (معادل تریاک)	۹/۷	۴۴۵
۹	کشفیات در پاکستان (معادل تریاک)	۱۳/۱	۶۰۰ (تخمین)
۱۰	کل کشفیات در منطقه $(۱۰) = (۹) + (۸)$	۲۳	۱۰۴۵
۱۱	صادرات $(۱۱) = (۱۰) - (۷)$	۴۴/۸	۲۰۴۸
۱۲	کشفیات خارج از منطقه	۶	۳۰۰ (تخمین)
۱۳	صادرات خالص $(۱۳) = (۱۲) - (۱۱)$	۳۸	۱۷۴۸
۱۴	صادرات خالص از طریق ایران با این فرض که ۸۰ درصد از کشور خارج می شود	۳۵/۸	۱۶۳۸
۱۵	کل مصرف ممکن هروئین	۵۳	$۱۷۴۸ + ۵۸ + ۶۲۵ = ۲۴۳۱$

۲-۵) قیمت مواد مخدر در تهران برای مصرف کننده

قیمت انواع مواد مخدر در تهران برای مصرف کننده در اکتبر ۲۰۰۰ در جدول شماره ۶ ارائه شده است:

- ۱- از این مقدار ۹ تن مربوط به پاکستان و بقیه مربوط به افغانستان است.
- ۲- با فرض ۶۵ درصد میزان خلوص متوسط تریاک در ایران ۵۲۸ تن تریاک خالص برای ۸۱۲ تن مصرف مناسب است.
- ۳- نزدیک به ۹۰ درصد مربوط به پاکستان است.
- ۴- با فرض ۲۰ درصد خلوص متوسط برای هروئین در ایران ۵/۸۴ تن هروئین خالص برای ۲۹/۲ تن مصرف مناسب است. مانند محاسبات قبلی تریاک معادل ۱۰ برابر معادل ۵۸ تن خواهد بود.

جدول شماره ۶: قیمت خرده فروشی مواد مخدر در تهران

ردیف	نام ماده مخدر	حداقل قیمت	حداکثر قیمت
۱	تریاک	۵۳۰۰	۷۵۰۰
۲	هروئین	۲۰۰۰	۲۴۰۰۰
۳	شیره تریاک	۷۵۰۰	۱۳۰۰۰
۴	مرفین	۱۳۲۰۰	۱۵۰۰۰

منبع: استعلام مستقیم قیمت از نقاط مختلف تهران

بر اساس ارزیابی‌ها حداقل قیمت مواد مخدر مربوط به جنوب و شمال شرق تهران و حداکثر قیمت مربوط به شمال و شمال غرب تهران است. برای فهم بهتر قیمت مواد مخدر، متوسط قیمت‌ها برای برخی اقلام خوراکی و غیر خوراکی در جدول شماره ۷ نشان داده شده است.

جدول شماره ۷: قیمت متوسط برخی اقلام در تهران

ردیف	توضیحات	قیمت متوسط (به ریال)
۱	۱ کیلو گرم گوشت قرمز	۲۲۰۰۰
۲	۱ کیلو گرم برنج	۳۰۰۰-۱۲۰۰۰
۳	۱ کیلو گرم سیب زمینی	۲۰۰۰
۴	۱۰۰ گرم قهوه	۳۵۰۰۰
۵	یک بسته سیگار کنت	۵۵۰۰
۶	یک بطری ویسکی قاچاق	۱۷۰۰۰۰
۷	یک بطری ودکای خانگی در بازار سیاه	۱۰۰۰۰
۸	لباس مردانه	۵۰۰۰۰۰
۹	اورکت زنانه	۲۰۰۰۰۰
۱۰	یک کتاب ۲۰۰۰ صفحه ای	۱۰۰۰۰

منبع: استعلام مستقیم در نقاط مختلف تهران

همان‌طور که مشاهده می‌شود با توجه به جدول شماره ۶، قیمت یک گرم هروئین در تهران معادل قیمت یک کیلوگرم گوشت قرمز، ۳ کیلو برنج با کیفیت متوسط، ۱۰ کیلو سیب زمینی یا دو کتاب است. قیمت ۱ گرم تریاک معادل قیمت ۳۰۰ تا ۴۰۰ گرم گوشت قرمز است. با توجه به این که کمیت مصرف معتادان با توجه به نوع مواد مخدر مصرفی آنها متفاوت است، بهتر است هزینه ماهانه آنها برای مواد مخدر با اقلام بالامقایسه شود. ارزیابی‌ها نشان می‌دهند که یک معتاد به هروئین معادل ۵ کیلو گوشت قرمز و معتاد به تریاک، معادل ۲۰ کیلو و معتاد به شیره، به طور ماهانه معادل ۱۰ کیلو گوشت قرمز را برای اعتیاد خود صرف می‌کند. هزینه‌های اعتیاد معتادان در قسمت‌های بعدی این گزارش بحث شده است.

۶- مصرف کنندگان مواد مخدر و الگوی مصرف ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی مصرف کنندگان مواد مخدر (۶-۱) ایران

برای بررسی شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی که نشان‌دهنده وضعیت مصرف کنندگان مواد مخدر در ایران باشد، می‌توان از اطلاعات مربوط به مراکز بازپروری خود معرف در ایران استفاده کرد؛ برخی از این اطلاعات در زیر ارائه شده است:

۱-۱-۶) جنسیت معتادان

در سال ۱۹۹۸، بیست و دو هزار و ۵۱۰ نفر به مراکز بازپروری خود معرف مراجعه کردند که از این تعداد ۳ درصد زن و ۹۷ درصد مرد بودند.

همچنین، اطلاعات مربوط به سال‌های گذشته نشان می‌دهد که نسبت زنان در مراکز خودمعرف و دیگر مراکز بازپروری هرگز از ۵ درصد تجاوز نکرده است. باید خاطر نشان ساخت که تعداد زنانی که به مراکز خودمعرف مراجعه می‌کنند، به دلیل شرایط اجتماعی کمتر از مردان است علاوه بر این، زنان تمایل دارند که بیشتر در خانه بمانند؛ بنابراین، احتمال دستگیری و معرفی آنها به مراکز بازپروری کمتر از مردان است.

۲-۱-۶) زمینه تحصیلی

بیش از ۷۴ درصد افرادی که در سال ۱۹۹۸ به مراکز خود معرف مراجعه کرده‌اند یا بی‌سواد بودند یا تحصیلاتی زیر مقطع دبیرستان داشته‌اند. از سوی دیگر، فقط ۳ درصد مراجعه کنندگان دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. اگر فرض کنیم که افراد مراجعه کننده (که به خواست خود به مراکز مذکور مراجعه می‌کنند) احتمالاً دارای تحصیلات دانشگاهی هستند، بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که سطح تحصیلات معتادان پائین تر از این نمونه آماری است.

۳-۱-۶) درآمد ماهیانه

نزدیک به ۳۶/۱ درصد مراجعه کنندگان به مراکز در سال ۱۹۹۸ دارای درآمدی کمتر از دویست هزار ریال، ۲۳/۵ درصد بین دویست تا سیصد هزار ریال، ۲۰/۹ درصد بین سیصد تا ششصد هزار ریال، ۷/۶ درصد بین ششصد تا هشتصد هزار ریال و ۱۲ درصد دارای درآمد ماهیانه بیش از ۸۰۰/۰۰۰ ریال بوده‌اند. بنابراین، بیش از ۸۰ درصد مراجعه کنندگان دارای درآمد ماهیانه کمتر از ششصد هزار ریال بودند.

محاسبات نشان می‌دهند که متوسط درآمد ماهیانه مراجعه کنندگان سیصد و هشتاد و نه هزار ریال بوده است با توجه به این که ۷۰ درصد مراجعه کنندگان متأهل بوده‌اند و به طور متوسط دارای دو فرزند بودند و نیز حداقل درآمد در آن سال چهارصد هزار ریال بوده است. بنابراین، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که

اکثریت معتادان از طبقه پائین اقتصادی جامعه هستند. حتی با نادیده گرفتن هزینه های مربوط به خرید مواد مخدر، می توان فهمید که آنها به سختی می توانند احتیاج اولیه زندگی خود را فراهم کنند.

۴-۱-۶) هزینه های ماهیانه برای مواد مخدر

متوسط هزینه های ماهیانه مواد مخدر برای کسانی که در سال ۱۹۹۸ خود را به مراکز بازپروری معرفی کرده اند نزدیک به سیصد و نود و نه هزار ریال بود (نود و سه هزار و ۲۳۰ ریال در هر هفته). به عبارت دیگر هزینه ماهیانه برای تهیه مواد مخدر در این گروه، بیش از درآمد ماهیانه آنان بود. در واقع، این گروه قادر به پرداخت هزینه های زندگی خود نبودند تا چه رسد به هزینه مواد.

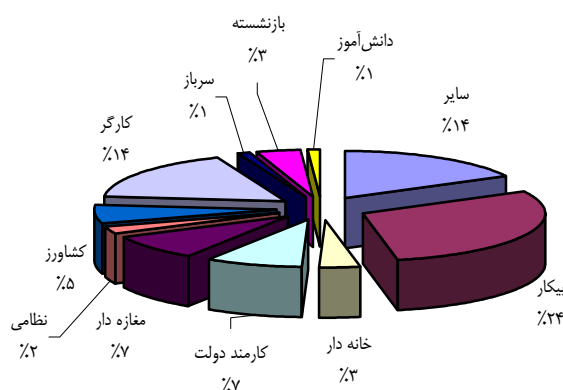
این یکی از دلالتی است که معتادان برای به دست آوردن درآمد اضافی و همچنین اقدام به فروش مواد مخدر می کنند. بنابراین، ارتباط نزدیکی میان اعتیاد و جرم وجود دارد.

۵-۱-۶) وضعیت اشتغال معتادان

وضعیت اشتغال معتادانی که در سال ۱۹۹۸ به مراکز بازپروری مراجعه کرده اند در نمودار دایره ای شماره ۶ نشان داده شده است. هر چند که این نمودار فقط نشان دهنده سهم معتادان در مشاغل گوناگون است و نمی توان براساس این ارقام قضاوت کرد نتایج دقیقی به ما ارایه نمی کند، مگر این که اعدادی را مبنی بر سهم این گروه ها در کل جمعیت کشور در اختیار داشته باشیم.

ساختار سنی مراجعه کنندگان به مراکز بازپروری نشان می دهد که اکثر آنها در سال های مفید زندگی خود هستند. بنابراین، مقایسه نسبت معتادان با نسبت این گروه و نسبت مجموع نیروی کار، نتایج بهتری ارایه می کند. بر این اساس، نرخ رسمی بیکاری در سال ۱۹۹۸ حدود ۱۴ درصد بود اما سهم معتادان بیکار نسبت به کل جمعیت معتادان ۲۴ درصد بوده است. بنابراین، این پدیده منطقی نیست و احتمالاً یک ارتباط معنادار بین بیکاری و اعتیاد در کشور وجود دارد. از سوی دیگر، شاید بتوان فرض کرد که ۷ درصد سهم کارکنان دولت در کل جمعیت معتادان فوق باشد. اما باید خاطر نشان کرد که نسبت کارکنان دولت در جمعیت شاغل ۱۲ درصد بوده است.

نمودار شماره ۶: وضعیت اشتغال معتادان — ۱۹۹۸

۶-۲) تهران

گزارش سال ۱۹۹۹ به وضعیت اجتماعی اشخاصی که خود را به مراکز بازپروری معرفی می کنند، پرداخته است. در طول سال ۱۹۹۹، تعداد مراجعات به مراکز درمانی سازمان بهزیستی کشور در استان تهران معادل ۷۵۳۵ هفت هزار و نفر بود. ساختار سنی و جنسیت افراد مذکور در جدول های شماره ۸ و ۹ نشان داده شده است.

جدول شماره ۸: رواج مطلق و نسبی مراجعات بر حسب سن

سن	تعداد	درصد
۱۹-۱۵	۲۰۵	۲/۸
۲۴-۲۰	۸۳۷	۱۱/۱
۲۹-۲۵	۱۴۸۸	۱۹/۸
۳۴-۳۰	۱۵۵۴	۲۰/۶
۳۹-۳۵	۱۲۰۴	۱۵/۹
۴۴-۴۰	۱۰۳۰	۱۳/۷
۴۹-۴۵	۶۰۰	۷/۹
بالاتر از ۵۰	۶۱۷	۸/۲
جمع	۷۵۳۵	۱۰۰

منبع: سازمان بهزیستی، ۱۳۸۰

جدول شماره ۹: رواج مطلق و نسبی مراجعات بر حسب جنسیت

جنسیت	تعداد	درصد
مرد	۷۲۷۵	۹۷
زن	۲۶۰	۳
جمع	۷۵۳۵	۱۰۰

منبع: سازمان بهزیستی، ۱۳۸۰

سن

بالاترین رواج مطلق و نسبی مراجعات در گروه سنی ۲۵ الی ۳۵ سال و پائین ترین برای گروه سنی زیر ۲۰ سال یا بالاتر از ۴۵ سال مشاهده می شود. پس از سن ۴۵ سال، تعداد مراجعات کاهش می یابد. رقم کم، مربوط به مراجعات جوانان رواج حقیقی مصرف مواد مخدر را منعکس نمی کند. چرا که رقم پائین مربوط به مراجعات زیر ۲۰ سال می تواند به دلایل متعدد از جمله ترس، رازداری، عدم اطلاع از ضررهای آتی ناشی از مصرف مواد یا عدم آگاهی از کارکرد مراکز بازپروری باشد. رقم پائین مربوط به مراجعات برای سنین بالاتر از ۴۵ سال نیز می تواند به دلایل متعدد، از جمله اعتیاد سخت و مزمن، امکان از دست دادن درآمد، وضعیت اجتماعی، مراجعه به مراکز خصوصی، تعداد کم معتادان در این گروه سنی و عمر کوتاه تر معتادان باشد.

جنسیت

همانطور که در جدول شماره ۹ ملاحظه می‌شود نسبت مراجعات زنان ۳ درصد است اما به نظر می‌رسد رقم واقعی بالاتر باشد. وضعیت زنان در خانواده و محرومیت زنان از جمله دلایل مراجعه کمتر است. به هر حال، تعداد زنان معتاد در حال افزایش است. بررسی‌های متعدد نشان می‌دهند که زنان بیشتر از مواد مخدر استفاده می‌کنند. همچنین، گزارش شده است زنانی که در معرض خطر سوء استفاده جنسی یا فیزیکی هستند، ۴ برابر بیشتر از سایر زنان به لحاظ احتمال افتادن در دام سوء مصرف مواد مورد تهدید هستند.

تحصیلات

با مراجعه به جدول شماره ۱۰ این طور استنباط می‌شود. که بیشترین شیوع در سطح دبیرستان است. به طور کل، سطح پائین تحصیلات و سواد، احتمال مصرف مواد را در تهران افزایش می‌دهد (۷۵ درصد مصرف کنندگان مواد مخدر زیر دیپلم هستند).

جدول شماره ۱۰: رواج مطلق و نسبی مراجعات بر حسب تحصیلات

تحصیلات	تعداد	درصد
بی سواد	۴۴۶	۵/۹
پنجم ابتدایی	۲۱۸۸	۲۹/۱
سیکل	۲۹۳۲	۳۸/۹
دیپلم	۱۴۹۷	۱۶/۸
فوق دیپلم	۲۴۲	۳/۲
لیسانس	۱۷۹	۲/۴
بالاتر از لیسانس	۵۱	۰/۷
جمع	۷۵۳۵	۱۰۰

منبع: سازمان بهزیستی، ۱۳۸۰

اشتغال

جدول شماره ۱۱، رواج مطلق و نسبی اشتغال را میان مراجعه کنندگان به مراکز بازپروری خود معرف نشان می‌دهد. همان طور که ملاحظه می‌شود در این جدول ۵۰ درصد مراجعه کنندگان در حرفه‌ها و بخش خصوصی شاغل هستند و فقط ۱۱ درصد آن به کارکنان دولت یا دانشجویان تعلق دارد. علت را می‌توان احتمالاً در نگرانی کارکنان دولت از موقعیت شغلی خود جستجو کرد. اعتیاد در این گروه کمتر است، در حالی که افراد بیکار بالاترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول شماره ۱۱: رواج مطلق و نسبی مراجعات بر حسب شغل

شغل	تعداد	درصد
بخش دولتی	۸۱۵	۱۱
بخش خصوصی	۳۷۶۳	۵۰
بیکار	۲۹۵۷	۳۹
جمع	۷۵۳۵	۱۰۰

منبع: سازمان بهزیستی، ۱۳۸۰

مسکن

جدول شماره ۱۲ وضعیت نسبی و مطلق مسکن افراد تحت مطالعه را نشان می‌دهد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود ۳۰ درصد این افراد دارای منزل شخصی، ۳۹ درصد اجاره نشین و ۳۱ درصد فاقد مسکن هستند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که بیشتر معنادان اجاره‌نشین‌اند و این به لحاظ پائین بودن درآمد آنهاست.

جدول شماره ۱۲: رواج مطلق و نسبی مراجعات بر حسب مسکن

مسکن	تعداد	درصد
شخصی	۲۲۵۹	۳۰
اجاره‌ای	۲۹۳۴	۳۹
بی مسکن	۲۳۴۲	۳۱
جمع	۷۵۳۵	۱۰۰

منبع: سازمان بهزیستی، ۱۳۸۰

جدول شماره ۱۳ نیز توزیع مطلق و نسبی درآمد مراجعه کنندگان به مراکز خود معرف بازپروری را در سال ۱۹۹۹ نشان می‌دهد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود اکثر معنادان در سطوح بالاتر و پائین اجتماع هستند. پس می‌توان نتیجه گرفت که هر دو عامل فقر و درآمد خوب نیز ممکن است باعث افزایش تمایل به مصرف مواد مخدر شود.

جدول شماره ۱۳: رواج مطلق و نسبی مراجعات بر حسب درآمد

سطح درآمد	تعداد	درصد
زیر ۱۰,۰۰۰	۲۴۴۴	۳۲/۴
۱۰,۰۰۰ - ۱۵,۰۰۰	۱۱۶	۱/۵
۱۵,۰۰۰ - ۲۰,۰۰۰	۲۱۱	۲/۸
۲۰,۰۰۰ - ۲۵,۰۰۰	۴۵۹	۶/۲
۲۵,۰۰۰ - ۵۰,۰۰۰	۱۱۰۲	۱۴/۶
بالتر از ۵۰,۰۰۰	۳۲۰۳	۴۲/۵
جمع	۷۵۳۵	۱۰۰

منبع: سازمان بهزیستی، ۱۳۸۰

وضعیت تأهل

با مراجعه به جدول شماره ۱۴ چنین استنباط می‌شود که در سال ۱۹۹۹ اکثریت مراجعه کنندگان متأهل بوده‌اند (۶۸٪) و مابقی به ترتیب، مجرد ۲۵ درصد، مطلقه ۵/۳ درصد و فوت همسر ۱ درصد بوده‌است. به نظر می‌رسد که مراجعه کنندگان به مراکز درمانی نمی‌تواند نشان‌دهنده تمام مصرف کنندگان مواد مخدر باشد، بلکه فقط کسانی را شامل می‌شود که برای ترک مواد تحت فشار خانواده بوده‌اند. به این دلیل افراد متأهل از درصد بالاتری برخوردارند.

جدول شماره ۱۴: رواج مطلق و نسبی مراجعات بر حسب وضعیت تاهل

وضعیت تاهل	تعداد	درصد
متاهل	۵۱۷۹	۶۸/۷
مجرد	۱۸۹۲	۲۵
مطلقه	۴۰۴	۵/۳
متارکه	۷۸	۱
جمع	۷۵۳۵	۱۰۰

منبع: سازمان بهزیستی، ۱۳۸۰

(۷) خلاصه و نتیجه گیری:

- ۱- مصرف مواد مخدر (تریاک و مشتقات آن) به شرح زیر است:
 - تریاک ۸۱۲ تن
 - هروئین ۲۹/۲ تن (معادل ۲۹۲ تن تریاک)

مجموع معادل تریاک مصرف مواد مخدر در ایران معادل ۱۱۰۴ تن تریاک است. اما عرضه واقعی مواد مخدر علاوه بر رقم ذکر شده شامل ۴۴۵ تن کشفیات مواد مخدر در ایران و ۱۶۳۸ تن صادرات خالص به علاوه ذخیره برای صادرات است. تمامی این مواد مخدر از افغانستان و از طریق مرزهای شرقی و تا حدودی از طریق شمال شرقی کشور وارد می‌شود.
 - ۲- عامل ترغیب کننده ورود و توزیع مواد افیونی در ایران و تهران سود سرشار این تجارت غیرقانونی است. ریسک و احتمال دستگیری در کنترل ورود، قاچاق و توزیع مواد مخدر موثر بوده است. اما این دو عامل قادر به از بین بردن سود حاصل از تجارت مواد مخدر نبوده‌اند. از سوی دیگر دستگیری و توقیف مواد، سود ناشی از تجارت غیر قانونی مواد را به دلیل کمبود آن و افزایش قیمت این مواد افزایش می‌دهد. توزیع کنندگان مواد مخدر در سطوح پایین‌تر از جمله توزیع کنندگان و فروشندگان خرد علاوه بر کسب درآمدی از این طریق مقداری مواد را برای مصرف خود استفاده می‌کنند.
 - ۳- مصرف متوسط سالانه تهران و شهرهای مجاور مانند کرج، شهریار، ورامین و دیگر شهرهای کوچک معادل ۱۱۸ تن معادل تریاک است.
 - ۴- عرضه مواد مخدر تهران از مسیرهای کویر مرکزی، مسیر شمالی خراسان در امتداد منطقه شمالی کشور و بعضی مواقع از مرز جنوب شرقی و مناطق جنوبی و شمالی صورت می‌گیرد. بخش عمده عرضه مواد مخدر در تهران به طور مستقیم از مرزها به محل‌های انباشت مواد مخدر منتقل می‌شود.
 - ۵- مصرف مواد مخدر در ایران (تقاضا) تحت تاثیر عوامل انسانی نظیر بیکاری، فقر و شرایط اجتماعی از جمله تبعیض و نبود امکانات برای پرکردن اوقات فراغت قرار دارد. در تهران این عوامل تاثیر چشمگیرتری دارند.
- سن متوسط معتادان نیز اندازه‌گیری شد. این سن در تهران بین ۱۸ تا ۳۵ سال است که در مقایسه با گذشته همچنان پائین آمده است. جوانان ساده ترین طعمه‌ها برای مواد مخدر بوده‌اند. با رشد بیکاری (۳/۵ میلیون نفر در حال حاضر که مشتمل بر ۲۲ درصد جمعیت فعال است) و تشدید شرایط و تضادهای

اجتماعی، تقاضا برای مواد مخدر همچنان در سطح بالایی باقی می‌ماند؛ مگر این که شاهد بروز تحولات مثبت تر اجتماعی و اقتصادی باشیم و حداقل شاهد ایجاد فرصت‌های بهتری برای گذران اوقات فراغت باشیم. در حال حاضر، نسبت زنان معتاد در تهران پائین است و تخمین زده می‌شود که چیزی حدود ۳ تا ۵ درصد باشد.

۶- تمام تقاضا برای مواد مخدر مربوط به قشر فقیر، بیکاران و یا جوانان نیست. تعداد زیادی نیز معتاد مرفه وجود دارند و نیز کسانی که از مواد برای افزایش موقت بازدهی خود بهره می‌جویند. اینها زمینه‌هایی هستند که راه را برای توسل دیگر افراد اجتماع به سوی مصرف مواد مخدر هموار می‌سازند.

۷- فشار بالا برای تقاضا و سودآوری عرضه موجب افزایش قاچاق و عرضه شده، به نحوی که قیمت‌های نسبی (واقعی) مواد مخدر را در ایران کاهش داده است.

قیمت موادمخدر در مقایسه با برخی کالاهای اساسی کاهش یافته‌است. خانواده‌های با درآمد کم به راحتی می‌توانند از دیگر کالاهای اساسی چشم‌پوشی کرده و به استفاده از مواد مخدر روی آورند.

۸- نوسان قیمت‌ها زیاد چشمگیر نبوده است، اما قیمت‌ها با توجه به موقعیت‌های گوناگون جغرافیایی کاملاً متفاوت هستند. برای مثال، قیمت متوسط مواد مخدر در اصفهان ۳/۲۰۰/۰۰۰ ریال است. این رقم در استان‌های همجوار ترکیه، آنجا که سالیانه نزدیک به ۱۶۳۸ تن تریاک از کشور خارج می‌شود، بین ۴/۵۰۰/۰۰۰ ریال تا ۵/۵۰۰/۰۰۰ ریال است و قیمت در سیستان و بلوچستان که با افغانستان همجوار است به ۹۹۵/۰۰۰ ریال می‌رسد.

۹- به طور کلی، عوامل اقتصادی که بر تقاضای مواد مخدر در تهران تاثیر می‌گذارند به شرح زیر هستند:

- بیکاری
- فقر و محرومیت
- تبعیض اقتصادی
- نیاز به بالابردن میزان انرژی (دوپینگ کردن)
- درآمد مازاد
- ۱۰- به طور کلی عوامل اقتصادی که بر عرضه مواد مخدر در تهران تاثیر می‌گذارند، به شرح زیر هستند:
- سواد آموزی
- بیکاری
- اعتیاد فروشندگان کوچک
- فقر
- ۱۱- عوامل غیر اقتصادی تاثیر گذار بر مصرف:
- سابقه مصرف تریاک در جامعه و خانواده‌ها
- تنش‌های اجتماعی که منجر به نارضایتی بویژه در میان جوانان می‌شود
- تبعیض مادی و فرهنگی در اجتماع

- فشارهای سیاسی که منجر به محدودیت آزادی‌های سیاسی می‌شود و نبود آزادی‌های فردی در رفتار اشخاص.

- نبود امکانات تفریحی برای جوانان و زنان

- رفتار مجرمانه در قبال معتادان

- نبود روش‌های مناسب اقتصادی و اجتماعی برای تحلیل روانی به منظور مهار و کاهش تقاضای رو به افزایش

۱۲- عوامل غیر اقتصادی تاثیر گذار بر عرضه:

- فعالیت‌های سیاسی در کشور افغانستان

- نبود برنامه‌های اجتماعی، حقوقی و مدیریتی برای برخورد با مجرمان و واردکنندگان موادمخدر

- فساد و خیانت برخی مأمورین انتظامی

- ناکارآمدی روش‌های قضایی و پلیسی

- نبود یک برنامه مشخص اجتماعی، سیاسی و اقتصادی برای افغان‌های مهاجر - بویژه اخراج اجباری آنها که منجر به همکاریشان با مجرمان می‌شود.

۱۳- برای کنترل مصرف (تقاضا) مواد مخدر اساسی‌ترین دیدگاه اقتصادی باید حول محور مبارزه با بیکاری و فقر با تمرکز در مناطق مرزی باشد. به رغم این، فقر گسترده در تهران و مراکز اصلی مصرف و نیز بی‌عدالتی اقتصادی مانع از موثر واقع شدن سیاست‌های درآمدزا و اشتغال‌زا در مناطق مرزی گشته است. به هر حال همزمان با سیاست‌های اصلی که فقر، بیکاری، بی‌عدالتی و محرومیت جوانان را کاهش می‌دهند، باید به سیاست‌هایی که قیمت مواد را افزایش می‌دهند نیز توجه کنیم: از بررسی حاضر، این نتیجه حاصل می‌شود که اگر افزایش جدی در قیمت مواد داشته باشیم شاهد کاهش تقاضا خواهیم بود.

۱۴- سیاست‌های کاهش تقاضا باید با رفتارهای معتدل‌تری همراه باشند. اعمال قانون به نحو شدید و مجازات‌های سنگین منجر به عکس‌العمل تدافعی مجرمان جوان می‌شود و آنها خود را مجرم حرفه‌ای فرض کرده و بر ادامه اقدامات غیر قانونی خود پافشاری می‌کنند. تعداد مراکز خود معرف باید افزایش یابد. علاوه بر این، فروشندگان معتاد که دستگیر می‌شوند باید به مراکز بازپروری فرستاده شوند. لازم است که کلیه معتادان به تدریج تحت پوشش طرح ثبتی (مجرمانه) قرار گیرند. به همین منظور، ما باید اعتماد معتادان را مبنی بر اینکه با آنان به عنوان مجرم برخورد نمی‌شود، جلب کنیم. البته به شرطی که آنها دست از خرید و فروش مواد مخدر بکشند.

۱۵- اختصاص تسهیلات ورزشی و تفریحی برای جوانان و داشتن موضع ملایم‌تر نسبت به آنان با توجه به رفتار اجتماعی آنها، از پیش نیازهای کنترل تقاضا برای مواد مخدر است.

۱۶- برنامه‌های تبلیغاتی رادیو و تلویزیون و سیاست‌های جاری دولت ناموثر بودن خود را ثابت کرده است. این سیاست‌ها باید اساساً تغییر یابند. سیاست‌های آموزشی و تبلیغاتی نیز باید به دنبال پیشگیری بوده و به شکل ابزارهای موثری برای کاهش تقاضا باشند. این روش‌ها تنها در صورتی قابل پیاده شدن هستند که این کار از طریق تحقیق میدانی توسط جامعه‌شناسان و روان‌شناسان صورت گیرد و نیز

سیاست‌های اقتصادی خاص در پیش گرفته شود که بر قیمت‌ها تأثیر گذار باشند. ستاد مبارزه با مواد مخدر باید به گروه‌های تحقیقاتی دسترسی داشته باشد و توصیه‌های آنها باید از طریق ارگان‌های اجرایی به اجرا در آید.

۱۷- مصرف مواد مخدر در تهران و ایران درهای تجارت پرسودی را می‌گشاید این مصرف اساساً ناشی از شرایط نامساعد اجتماعی است. بنابراین، مصرف باید به وسیله روش‌های ملایم‌تر ولی اساسی و منسجم کنترل شود. چنین کنترلی، سطح سودآوری را پائین آورده و از جذابیت قاچاق و خرید و فروش مواد می‌کاهد. علاوه بر این نیازمند ایجاد نیروی ویژه زمینی و هوایی در طول مرز هستیم تا از ورود گروه‌های مجرم مسلح و سازماندهی شده جلوگیری شود. هزینه سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی در زمینه کاهش تقاضا و نیز سیاست‌های مؤثر برای مبارزه با عرضه برای ایران بسیار سنگین است. نظر به اینکه تقاضای داخلی مواد و عرضه آن هر دو تسهیل کننده ترانزیت مواد مخدر از خاک ایران به اروپا و حتی شمال آمریکا هستند و این مواد جوانان و مردم ایران را مورد هدف قرار می‌دهند بنابراین مبارزه جدی با قاچاق مواد مخدر توسط ایران نیازمند همکاری بین‌المللی است. همچنین، این کشور نیازمند کمک مالی بین‌المللی است تا ستاد مبارزه با مواد مخدر قدرتمندی در اختیار داشته باشد؛ این ستاد باید از حمایت دولت و کارشناسان رشته‌های مختلف نیز برخوردار باشد.

۱۸- افزایش قیمت مواد از طریق کاهش عرضه، "میسر است. برای کاهش عرضه نیازمند سیاست‌های کنترلی خوب در نواحی مرزی و در مبادی ورودی و همچنین نیروهای قومی برای برخورد با قاچاقچیان سازماندهی شده هستیم. تجهیزات قابل اعتماد کنترل مرزی، نظارت مؤثر برای جلوگیری از همدستی توسط مأمورین فاسد، اتخاذ سیاست‌های معتدل و محاسبه شده در مقابل آوارگان و کارگران مهاجر، اشتغال زایی و ارتقاء توسعه اقتصادی در شرق و جنوب استان خراسان و در استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان، هرمزگان باید‌هایی هستند که برای موفقیت این مبارزه باید تحقق یابند.